

Göçün Kuşaklar Arası Sonuçları

Türkiye ve Avrupa'da Durağanlığın ve Değişimin Sosyo-Ekonomik, Ailesel ve Kültürel Kalıpları

Ayşe Guveli, Harry B. G. Ganzeboom, Lucinda Platt, Bernhard Nauck, Helen Baykara-Krumme, Şebnem Eroğlu, Sait Bayrakdar, Efe K. Sözeri, Niels Spierings

Özgün Adı: Intergenerational consequences of migration: socio-economic, family and cultural patterns of stability and change in Turkey and Europe © Ayşe Guveli, Harry B.G. Ganzeboom, Lucinda Platt, Bernhard Nauck, Helen Baykara-Krumme, Şebnem Eroğlu, Sait Bayrakdar, Efe K. Sözeri and Niels Spierings 2016

GAV Perspektif Yayınları®, 2022

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230

Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

@gavperspektif
@gavperspektif

1. Baskı

Aralık 2022
Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 25

ISBN: 978-605-71985-4-9

Karton Kapak

Çeviren

Gürkan Polat ve Can Aygül

Editör

Süleyman Furkan Çobankara

Musahhih

Emre Gürbüz

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Genç Ofset • Sertifika No: 44574
Zübeyde Hanım Mah. Süzgin Sk. No: 18 İskitler Altındağ/Ankara

© Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Göçün Kuşaklar Arası Sonuçları

Türkiye ve Avrupa'da Durağanlığın
ve Değişimin Sosyo-Ekonomik,
Ailesel ve Kültürel Kalıpları

Ayşe Guveli, Harry B. G. Ganzeboom,
Lucinda Platt, Bernhard Nauck,
Helen Baykara-Krumme, Şebnem
Eroğlu, Sait Bayrakdar, Efe K. Sözeri,
Niels Spierings

Çev. Gürkan Polat & Can Aygöl

İÇİNDEKİLER

1. KISIM	1
1 GİRİŞ: GÖÇÜN KÖKLERİ	3
Kısa Bir Hikâye	3
Giriş	4
Göç Araştırmasında Sınırlılıklar ve Katkımız	6
Bakış Açımız: Köklerden Farklılaşma	11
Neden Türk Göçünü Çalıştık?	16
Bölüm Ana Hatları	19
2 ARAŞTIRMA TASARIMI VE VERİ	21
Giriş	21
Göçün Kökenleri Çalışması Uygulaması: Tasarım ve Veri Toplama	22
Göçün Kökenleri Araştırmasının Uygulanması: Güçlü Yönler ve Zorluklar	35
Sonuç	39
3 TÜRKİYE'DEKİ BEŞ KÖKEN BÖLGE	41
Bölgelerin Konumu ve Özellikleri	41
Avrupa'ya İş Gücü Göçü	42
Zaman İçindeki Sosyoekonomik ve Demografik Gelişmeler	49
Göç Destinasyonları ve Günümüzün İkamet Şablonları	54
Ulusötesi Bağlamlarda Göç Sonuçları	59
Sonuç	61
4 GÖÇ VE GERİ DÖNÜŞ	63
Giriş	63
Veriler, Değişkenler ve Analitik Yaklaşım	67
Sonuçlar	71
Sonuç	83

2. KISIM	89
5 EĞİTİM KAZANIMLARI	91
Giriş	91
Güncel Tartışmalar, Son Bulgular ve Hipotezler	92
Tasarım, Veriler ve Değişkenler	99
Üç Kuşak Aktarım Süreçlerinin Analizi İçin Bağımsız Değişkenler	101
Sonuçlar	102
Üç Kuşak Boyunca Eğitim Sonuçlarının Aktarımı	107
Sonuç	112
6 MESLEKİ STATÜ KAZANIMI	115
Giriş	115
Sosyal Konumun Bir Göstergesi Olarak Meslek	116
Kuşaklar Arası Statü Edinme Modeli	119
Uluslararası Göç ve Kuşaklar Arası Hareketlilik	121
Örnekleme ve Ölçümler	124
Sonuçlar	127
Kim Göç Etti?	130
Mesleki Kazanım ve Hareketlilik	133
Sonuç	139
7 SERBEST MESLEK	143
Giriş	143
Ampirik Bağlam ve Önceki Araştırmalar	144
Teorik Arka Plan ve Hipotezler	146
Serbest Mesleği Araştırmak	150
Sonuçlar	153
Serbest Meslekteki Farklılıkları Anlamlandırma	157
Sonuç	161
3. KISIM	163
8 EVLİLİK	165
Giriş	165
Arka Plan	166
Veriler ve Yöntemler	172

Sonuçlar	174
Kuşaklar Arası Süreklilik ve Değişim	177
Sonuç	182
9 DOĞURGANLIK	187
Giriş	187
Teorik Arka Plan	189
Veriler, Değişkenler ve Yöntemler	195
Sonuçlar	198
Sonuç	205
10 ARKADAŞLAR VE SOSYAL AĞLAR	209
Giriş	209
Arka Plan: Sosyal Ağlar, Sosyal Sermaye ve Göç	211
Veri ve Örneklem	218
Sonuçlar	221
Sonuç	231
4. KISIM	233
11 DİNDARLIK	235
Giriş	235
Dindarlığın Boyutları ile Göç Edenler ve Kalanlar İçin Değişen Önemi	237
Etnodinî Konum ve Öznel, Bireysel ve Toplumsal Dindarlık	239
Türk ve Batı Avrupa Toplumlarda Dindarlık	240
Kuşaklar Üzerinden Dindarlığın Aktarımı	243
Aktarım Gücü	244
Veriler, Değişkenler ve Yöntemler	245
Avrupa ve Türkiye'deki Türkler Arasında Aile Kuşakları Boyunca Dindarlık	247
Ebeveyn ile Büyükbaba / Büyükbaba Etkisi ve Aktarımın Gücü	250
Sonuç	253
12 TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE YÖNELİK TUTUMLAR	257
Giriş	257
Teorik Arka Plan	258
Veriler ve Yöntemler	264

Sonuçlar	268
Sonuç	274
13 KİMLİKLER	277
Giriş	277
Arka Plan	279
Veriler ve Değişkenler	284
Sonuçlar	288
Sonuç ve Tartışma	293
5. KISIM	295
14 SONUÇ	297
Giriş	297
Ana Bulguların Özeti	299
Katkılar	305
EKLER	309
NOTLAR	313
1 Giriş: Göçün Menşeleri	313
2. Araştırma Tasarımı ve Verileri	313
3. Türkiye'nin Beş Menşe Bölgesi	313
5. Eğitim Seviyesi	313
7. Serbest Meslek	313
8 Evlilik	314
10. Arkadaşlık ve Sosyal Ağ	314
12. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Tutum	314

1 | GİRİŞ: GÖÇÜN KÖKLERİ

Kısa Bir Hikâye

Osman, Türkiye’de bir çay fabrikasında çalışmaktadır. Evli, iki kız ve bir erkek olmak üzere üç çocuk babasıdır. Babası vefat etmiş, ağabeyi ise Avrupa’ya taşınmıştır. Osman ve ailesi, önceleri Akçaabat’ın Acısu köyünde tütün tarlasında çalışmaktalardı. Fakat 1960’larda tütün arazilerini, birçok kişiyi başka iş aramak zorunda bırakan maviküf hastalığı vurdu. Osman, içinden Avrupa’ya taşınmayı istiyordu. Karısı, kendisini desteklemesine rağmen annesi, çocuklarının inançlarını yitireceğinden ve Müslüman olmayan diyarlarda kaybolacaklarından endişe ediyordu. Başvurusu ilk etapta kansızlık teşhisi nedeniyle reddedildiyse de şansına, görevli, işçi ihtiyaçlarının had safhada olduğunu belirtti ancak taşınma hazırlıkları için çok kısa zaman tanıdı. Annesini çabucak ikna etti, karısı ve çocuklarıyla vedalaştı.

Osman, bir konserve fabrikasında birkaç yıl çalıştıktan sonra makinenin altına yanlış yerleştirilen konserve kutularını kurtarmaya çalışırken sakatlandı ve sol elinin iki parmağını kaybetti. Osman’ın Almanya’daki ağabeyi 1978’de Türkiye’ye kesin dönüş yapsa da Osman Hollanda’da yaşamaya devam etti. Bir ev alıp ailesini yanına getirdi. Oğlu, işini kaybetmeden önce aynı konserve fabrikasında 10 yıl çalıştı. Türkiye’den, uzaktan bir akrabaları ile evlenen oğlu hâlen Deventer’de yaşamını sürdürüyor. Osman’ın oğlunun dört çocuğundan üçü Hollanda’da yaşıyor. Çocuklarından biri tıp doktoru, biri şair, bir diğeri ise futbolcu oldu. Dördüncüsü mühendislik alanından yüksek lisans derecesini aldıktan sonra İstanbul’a taşınıp, proje yöneticisi olarak çalışmaya başladı.

Lisede tanıştığı bir Türk’le evlenen Osman’ın büyük kızı, Deventer’de bir güzellik merkezinde çalışıyor. Dört çocuğundan birisi avukat olurken diğerleri eğitimlerini halen sürdürüyor. Osman’ın küçük kızı ila-

hiyat eğitimi alıp misafir işçilerin *günün birinde geri dönme* hayalini gerçekleştirmek üzere Türkiye'ye geri gönderildi. Mezun olduktan sonra Hollanda'da yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Daha sonra akademisyen olarak Amerika'ya taşındı. Osman'ın kız torunlarından üçünün kocası Türk kökenli olup biri ise Hollandalıdır.

Osman, Türkiye'nin batısında bir ilçe olan Görele'de ufak bir arazi alıp küçük de bir ev inşa etti. Emeklilikten sonra Osman ve karısı, burada zeytincilikle uğraşıp Deventer ile Görele arasında mekik dokudular. Çoğu zaman Osman, Akçaabat'ta kalsaydı daha zor olsa da daha huzurlu bir hayatları olur muydu diye düşündü. Osman 2000 yılında 62 yaşında vefat etti.

Giriş

Bu kısa hikâye, Avrupa'daki çoğu Türk için tipiktir. Yapılan çalışmaların çoğu, daha fakir ülkelerden gelen göçmen işçilerin ve bunların alt soylarının genellikle varış ülkesinin sosyoekonomik basamaklarının alt sıralarında kendine yer bulduğunu; kültürel, siyasi ve dinî katılımlarının ikinci kuşakta dahi yavaş kaldığını göstermektedir (Brynin ve Guveli 2012; Fleischmann vd. 2012; Gungor vd. 2013; Guveli ve Platt 2011; Kogan ve Kalter 2006; Kristen, Reimer ve Kogan 2008; Phalet ve Heath 2010; Platt 2005b; Platt 2007; Platt 2009a; Platt 2009b; van Tubergen 2006a).

Bu çalışmalara bakınca göçün göçmenler üzerinde herhangi bir olumlu etkisinin olmadığı düşüncesine kapılmak son derece anlaşılabilir. O zaman göç, göçmenlerin ve çocuklarının hayatlarını iyileştirmiyorsa bu kişiler neden taşınıp ülkelerini ve sosyal çevrelerini arkada bırakıyorlar? Yerlerinde kalmaları kendileri ve ait oldukları toplumlar için daha iyi olabilir miydi? Diğer yandan bu çıkarımlar, göç literatüründe kazançları ve göçün etkisini tanımlama konusunda göçmenin kendi bakış açısına odaklanmaya meyilli “yanlış” sorulardan da kaynaklanıyor olabilir.

Birçok çalışma uluslararası göçün önemli bir boyutunu kontrol etmektedir. Tersine göçün oranı, günümüz göçünün ulus ötesi yapısı ve göç zincirlerinin karmaşıklığı genellikle uluslararası göçün birbirlerini tamamlayan parçaları olarak değil, ayrı ilgi alanları olarak çalışılmak-

radır. Buna ek olarak çoğu çalışma, geride kalanlarla mukayeseyi ve bunlar üzerindeki etkileri kontrol etmektedir (Castles, De Haas ve Miller 2014; Harzig ve Hoerder 2009; Koser 2007). Göçle ilgili çalışmalardaki bu eksiklikler, başta siyasi kaygı taşıyan araştırmalar olmak üzere (Amelina vd. 2012, Harzig ve Hoerder 2009) çoğu göç araştırmasındaki temel bir hatadan, bakış açısını sadece gelenlere ve bunların arasından da sadece geldikleri yeni ülkede kalanlara odaklamaktan kaynaklanmaktadır.

Şayet göçmenlerin, kalanların ve geri dönenlerin açıklamasını yapmak ve göçün hem göçmenler hem de geride kalanlar üzerindeki sonuçlarını ortaya çıkarmak istiyorsak köken kitleden başlamamız gerekmektedir. Çoğu göçmen kendilerinin ve ailelerinin yaşam fırsatlarını, göç etmemeleri durumuna kıyasla geliştirmek için göç etmektedir. Bu durum, göçmenlerin göç etmemeye karar verselerdi durumlarının ne olacağını sorarak karşı olgusal bir çerçevede göçün nedensel analizini gerektirmektedir. Ayrıca göçmenlerin, çocuklarının ve torunlarının, göç etmeyip geride kalanların sergiledikleri inanç ve davranışları sergilemeye devam edip etmediklerini veya göç deneyimi ve gidilen ülkenin kendine özgü bağlamı çerçevesinde ayrı bir yörünge izleyip izlemediğini de sormamız gerekir. Bu soruları cevaplayabilmek için özgün bir bakış açısı geliştirip iki 1) aynı ailenin üç kuşağı arasında, 2) göçmenler ile Türkiye'deki köken toplum yaşayan, göçmemiş bir kontrol grubu arasında olmak üzere yeni karşılaştırma yapıyoruz. Özgün bulgularımız yukarıda sorulan sorulara cevap vermemize imkân tanıyor.

Bu kitap eğitim, meslek, girişimcilik, evlilik, doğum, arkadaşlık, din, davranışlar ve kimlikler gibi farklı deneyim alanlarını ve kuşaklar arası aktarımı araştırmaktadır. Bu ana konular, göç modellerine genel bir bakış ve araştırma tasarımı ile örneklemin çıkarıldığı bölgelerin detaylı incelenmesi ile ele alınmıştır. Farklı bölümler, kitabın temel sorusuna farklı açılardan yaklaşarak ileriki bölümlerde geliştirilen genel bir teorik perspektiften (*köklerden farklılaştırma*) türetilen ilgili hipotezleri test etmekte, ayrıca tartışılan konuya özgü teorilerden ve disiplinlerdeki temel tartışmalardan yararlanmaktadır. Bu giriş bölümünün devamında, uluslararası göç çalışmalarının sınırlılıklarını tartışıyor ve

çalışmamızın katkısı ile teorik çerçevesini açıklıyoruz. Ardından uluslararası göç araştırmalarındaki boşlukları doldurmak için Avrupa'daki Türk göçünün potansiyelini tartıyoruz. Her bir bölümün konularının ana hatlarını vererek bitiriyoruz.

Göç Araştırmasında Sınırlılıklar ve Katkımız

Akademisyenler, göç araştırmaları için yeni bakış açıları arayışındadır. Bir yandan göçmenlerin varış ülkelerindeki katılımlarını anlamak için sıklıkla kullanılan teorik ve ampirik yaklaşımlarımızdaki sınırlılıklar, farklı göçmen grupları ve bağlamlarının katılım yollarına ilişkin yapılan yeni bir teorik anlayış çağrısıyla birlikte hararetle tartışmaların konusu olmuştur diğer yandan çok sayıda tartışma, göçmen ulusöteçiliğinde yeni zorlukları ele almakta ve uluslararası göç çalışmalarında metodolojik milliyetçiliğin sorunlarına dikkat çekmektedir. Birçok kişi politika amaçlı sorulara cevap aramak yerine göçün nedenlerini ve sonuçlarını anlamak için yeni metodolojiler arayışındadır.

Sosyal hareketlilik ve aktarım çalışmalarına yeni giren bir başka bakış açısı ise büyükanne-babanın kişinin sosyoekonomik başarıları, davranışları ve değerleri üzerindeki etkisidir. Kuşaklar boyunca gerçekleşen değişim uluslararası göç çalışmalarının önemli bir unsuru olmuşsa da bu çalışmalarda genellikle göç ve aile kuşakları birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmış ve ağırlıklı olarak iki kuşağa dayandırılmıştır. Bu çalışma aile kuşakları analizini, ilerleyen bölümlerde detayları görüleceği gibi büyük ebeveyn etkisini de hesaba katarak hem göç edenlerde hem de göç etmeyenlerde en az üç kuşağı kapsayacak şekilde genişletmiştir.

Yeni teorik bakış açıları aramak

Her ne kadar Thomas ve Znaniecki (1918) bir asır kadar önce alternatif açıklamalar önerdilerse de Batı Avrupa veya Amerika'ya göç üzerine yapılan çalışmalar, göçmenlerin ve sonraki kuşakların varış ülkelerindeki durumları hakkında sorular sorup özellikle ekonomik, kültürel ve sosyal olarak yerli halka ne kadar benzediğini araştırmak suretiyle asimilasyon (veya entegrasyon) temelli bir bakış açısını takip etmiştir.

Bu amaçla göçmenler, yerli halkla ve (farklı bir aşamada olsalar da) aynı entegrasyon yolunda oldukları varsayılan diğer göçmen gruplarla karşılaştırılmışlardır.

Asimilasyon teorisi son zamanlarda Amerikan toplumunun daha geniş dinamiklerini de kapsaması amacıyla yeniden gündeme getirilmiş (Alba ve Nee 2003) ve buna ek olarak bu teorinin bazı sınırlılıklarını aşabilmek için bölünmüş asimilasyon teorisi geliştirilmiştir (Portes ve Rumbaut 2001). Asimilasyon teorisi yerli halk ile göçmenler arasındaki farklılıkların zamanla ve kuşaklar geçtikçe doğrusal olarak azalacağını iddia ederken bölünmüş asimilasyon teorisi kültürel uyum ve katılım hızının göçmenlerin ve altsoylarının izledikleri yollara ve yerli halkın nasıl karşıladığına bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Prtes ve Shou 1993). Bu teoride grubun özelliklerine de önem verilmiş ancak asimilasyon mekanizmaları varış ülkesinin sınırları içerisinde kalmaya devam etmiştir.

Avrupalı bilim insanları, her iki teorinin de Avrupa bağlamında sınırlı kullanımına işaret eden ciddi bir eleştiri getirmişlerdir. Schneider ve Crul (2010) asimilasyon teorilerinin ABD’de ve ABD için geliştirildiğini iddia etmiştir. Avrupa ise göç ve göçmen entegrasyonu konusunda farklı politikalar izleyen, kurumsal ve bağlamsal farklılıkları haiz, çok sayıda farklı varış ülkesinden oluşmaktadır (Ersanilli 2010; Koopmans, Michalowski ve Waibel 2012). Crul ve Schneider (2010), Avrupa’daki ikinci kuşak üzerine yaptıkları çalışmada alternatif “karşılaştırmalı entegrasyon bağlam teorisi” önermekte ve test etmekteledir. Bu öneri, alıcı ve gönderen ülkelerin farklı bağlamlarını kapsasa da çalışmaya menşe ülke bakış açısı getirmediği gibi ilk kuşağın yaşadığı değişiklikleri de açıklamamaktadır. Ayrıca göç literatüründeki teoriler, göçmenlerin menşe ülkeden getirip çocuklarına aktardıkları “bagajın” mevcut uluslararası göç çalışmalarında yeterince hesaba katılmadığını ima ederek genellikle göçmenlere ve ikinci kuşağa “tarihi olmayan insanlar” (Vermeulen 2010: 1224) olarak yaklaşmaktadır. 20. yüzyılın başında Thomas ve Znaniecki (1918) göçmenler ve geride bıraktıkları arasındaki sosyal değişimi anlamak için hem varış hem de menşe ülke bağlamlarına ve bireysel özelliklere odaklanmıştır. Son zamanlarda